

เส้นทางของผู้แสวงโชควัยหนุ่มสาววิถีวนซ้ำของแรงงานภาคเกษตร ที่ตอบสนองกลไกเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศ

The path of the young generation seeking luck: The repetitive cycle of the agricultural workforce that responds to the industrial economy of the country

อักษรภาค หลักทอง^{1*}

Aksarapak Lucktong^{1*}

บทคัดย่อ

ทิศทางการพัฒนาของประเทศให้ความสำคัญกับการเติบโตของภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้การย้ายถิ่นของประชากรวัยแรงงานเข้าสู่เขตอุตสาหกรรมเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของแบบแผนชีวิตผู้คน จากพื้นที่ชนบทสู่เขตเศรษฐกิจที่มีความเจริญมากกว่า เป็นวงจรชีวิตของแรงงานภาคเกษตรที่หล่อหลอมเข้าไปด้วยการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมของประเทศ การศึกษานี้มีจุดประสงค์เพื่อสะท้อนชีวิตครอบครัวผู้ย้ายถิ่นที่เข้าไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก และเพื่อถอดบทเรียนปรากฏการณ์ดังกล่าว ใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสาน (เก็บข้อมูลระหว่าง พ.ศ. 2564-2565) โดยปีที่ 1 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสำรวจโครงสร้างครอบครัวและบริบททางสังคมของผู้ย้ายถิ่น ใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นในการเก็บข้อมูลจากตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น 503 ครอบครัว ส่วนปีที่ 2 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเก็บข้อมูลจากการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ปีที่ 1 ที่สะดวกและยินดีให้ข้อมูลอีกครั้ง มีผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 17 ครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า แรงงานย้ายถิ่นที่เข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรมฯ ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสถานภาพสมรสหรือมีครอบครัวแล้ว การดูแลครอบครัวยังคงตกเป็นภาระของแต่ละคนที่ต้องบริหารจัดการตนเองตามบริบทเงื่อนไขชีวิตที่แตกต่างกันไป บางครอบครัวส่งลูกกลับไปให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงที่ต่างจังหวัด บางครอบครัวเลี้ยงดูกันเอง และจ้างคนอื่นดูแลช่วงกลางวัน การย้ายถิ่นเป็นเหมือนวงจรชีวิตของผู้คนวัยแรงงานต่างจังหวัดที่มีความหวังด้านอาชีพการงานและการมีรายได้ที่ดีกว่าเดิม วิธีการย้ายถิ่นดังกล่าวได้ถูกผลิตซ้ำจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ภาคเกษตรต้องสูญเสียกำลังแรงงานวัยหนุ่มสาวแล้วรุ่นเล่า ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมจำเป็นต้องรับทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณสมบัติไม่สอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนาอย่างแท้จริง ข้อเสนอแนะชี้ให้เห็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมและหลากหลายมิติ รวมทั้งสร้างโอกาสและทางเลือกให้กับคนรุ่นใหม่อย่างมีคุณภาพ

คำสำคัญ: การย้ายถิ่น แรงงานภาคเกษตร แรงงานภาคอุตสาหกรรม ทิศทางการพัฒนาประเทศ

Abstract

Thailand's national development plans have been continuously focusing on the growth of industrial economy. This developmental direction has influenced the increasing of internal migration of young labor into industrial sector. It has been

¹ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

¹ Panyapiwat Institute of Management

* Corresponding author. E-mail: aksarapakluc@pim.ac.th

a common way of which local people in agricultural sector moving to the better developed areas in order to fulfil labor market of industry. This study aims to reflect the way of migrant family working in the Eastern industrial sectors and to produce a lesson of that phenomena. The mixed method was employed to collect and analyze the data. The period of data collection was from 2021 to 2022. For the first round of collecting data, the quantitative study by surveying was used to explore family structure and social context of migrants' lives. A total of 503 households were interviewed via the constructed questionnaires. The second round was a qualitative study using in-depth interviews, collecting data from a sample group selected from the first round who were available and willing to provide information again. There was a total of 17 households participating in the project. The study results found that the majority of migrant workers come from the Northeastern region, already married or in a family. The functioning of the families has been the migrants' burden to handle among their various difficult conditions. Some let their children grow up with grandparents in other provinces, while some had to pay for day-care services. Moreover, migration is a general repeating pattern that local lives move with the hope for better jobs and higher incomes. The agricultural sector has regularly lost the young population flowing into the industrial sector. This way replays from generation to generation, while industries obtain the mismatched human resources for their growth. Suggestion indicates comprehensive development and alternative pathways for young generation.

Keywords: migration, agricultural labour, industrial labour, national development plan

บทนำ

การพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศไทยได้รับการกระตุ้นส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง แนวทางการพัฒนาของภาครัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในสาขาที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายเศรษฐกิจใหม่ (new S-curve) และโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor - EEC) ได้กลายเป็นการลงทุนขนาดใหญ่เพื่อยกระดับการพัฒนาประเทศไปสู่ยุค Thailand 4.0 โดยมีพื้นที่เป้าหมายนำร่อง 3 จังหวัดเช่นเดียวกับโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดเมื่อ 30 ปีก่อน คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยภาครัฐได้มีแผนสนับสนุนการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่รองรับการลงทุนและการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในพื้นที่ การเติบโตของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมทำให้พื้นที่โดยรอบได้รับการพัฒนาความเป็นเมือง (urbanization) อย่างรวดเร็ว ระบบสาธารณูปโภค ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา และการคมนาคมขนส่ง ได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้มีความสะดวกสบายมากขึ้น (Khlungkom, 2018) เพื่รองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่ การเกิดขึ้นใหม่ของห้องเช่าและหมู่บ้านจัดสรรทำให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจไหลเวียนมากขึ้น ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มีงานทำและมีอาชีพใหม่ เช่น เปิดบริการห้องเช่าหรืออพาร์ทเมนต์ การค้าขายร้านอาหาร ฯลฯ (Pratumphithak, 2018) การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมทำให้การจ้างงานในพื้นที่เพิ่มขึ้นมากมาย เด็ก ๆ ในพื้นที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มขึ้น จากการที่ครอบครัวมีรายได้มากขึ้นและโรงเรียนในพื้นที่ได้รับการพัฒนา ขณะเดียวกัน ราคาที่ดินก็ทะยานสูงขึ้น และค่าครองชีพก็เพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย (Naksin, 2016)

การพัฒนาความเป็นเมืองโดยรอบพื้นที่ที่มีนิคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยรอบเขตอุตสาหกรรม เพื่อรองรับแรงงานย้ายถิ่น ในลักษณะห้องเช่า บ้านเช่า รวมทั้งการเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากในพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อรองรับความต้องการที่อยู่อาศัยของคนทำงานต่างถิ่นที่มีหน้าที่การงานและกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะลงทุนซื้ออสังหาริมทรัพย์ ทั้งนี้ เพราะการย้ายถิ่นของผู้ที่เข้าไปทำงานในบริษัท/โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นถาวรหรือกึ่งถาวร ไม่ใช่การย้ายถิ่นชั่วคราวตามฤดูกาลเหมือนแรงงานย้ายถิ่นประเภทอื่น เช่น คนขับรถแท็กซี่ คนรับจ้างหรือขายแรงงานรายวัน เป็นต้น แรงงานในบริษัท/โรงงานอุตสาหกรรมกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่มีการศึกษา มีทักษะหรือกึ่งทักษะที่สอดคล้องกับตำแหน่งงานในอุตสาหกรรมแต่ละประเภท ลักษณะงานส่วนใหญ่เป็นงานประจำที่มีรายได้ สามารถวางแผนการใช้จ่าย การลงทุนและการเก็บออมได้ตามกำลังของแต่ละคน และมีข้อบ่งชี้บางประการที่แสดงแนวโน้มของประชากรวัยแรงงานที่ย้ายถิ่นจะอยู่ในถิ่นปลายทางนานขึ้น และอาจมีครอบครัวหรือผู้ติดตามหรือลูกมาอยู่ด้วยกันในถิ่นปลายทางมากขึ้น เห็นได้จากการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (National Statistical Office, 2019) ที่พบว่า มีผู้ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลติดตามครอบครัวมากถึง 1 ใน 4 ของจำนวนผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด และผู้ย้ายถิ่นที่เป็นเด็กอายุน้อยกว่า 15 ปีมีมากถึงร้อยละ 12 ขณะที่การย้ายกลับภูมิลำเนากลับมีสัดส่วนร้อยละลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีสถานภาพโสดมากกว่าผู้ที่สมรสแล้ว (Piotrowski, & Tong, 2010) และรายงานสถานการณ์ครอบครัวไทย (Peek, Imaem, & Tangtanarat, 2015) พบว่า ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ครอบครัวข้ามรุ่นที่มีผู้สูงอายุและเด็กในครัวเรือนมีสัดส่วนจำนวนหนึ่งที่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจบ่งชี้ว่า พ่อแม่ย้ายถิ่นจำนวนมากขึ้นอาจมีระดับการศึกษาที่ดี มีหน้าที่การงานและมีระดับรายได้ที่สามารถนำลูกติดตามไปอยู่ด้วย หรืออาจให้ยายหรือย่าไปอยู่ด้วยกันเพื่อช่วยเหลือหลาน รวมทั้งการที่ลูกได้เติบโตในเมืองใหญ่น่าจะทำให้มีโอกาสทางการศึกษาที่ดีกว่า อย่างไรก็ตาม สภาพสังคมเศรษฐกิจที่บีบรัดในพื้นที่เมืองย่อมมีทั้งโอกาสและความท้าทายที่สมาชิกในครอบครัวต้องเผชิญ แม้จะได้รับค่าแรงที่เพิ่มมากขึ้นตามอายุงานและระดับความสามารถ รวมทั้งการจ้างงานที่เป็นไปตามกฎหมายแรงงาน (Chirinang, 2016) แต่ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน ทำให้บางครอบครัวเลือกที่จะส่งลูกเล็กแรกเกิดถึง 3-5 ขวบ ไปให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงที่บ้านต่างจังหวัด และเมื่อเติบโตถึงวัยเข้าโรงเรียน จึงค่อยรับลูกมาอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าพร้อมตา

การย้ายถิ่นภายในประเทศเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในทุกประเทศทั่วโลก และกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนมากมาย แต่กลับถูกให้ความสำคัญน้อย และข้อมูลที่มีก็มักมีอยู่อย่างจำกัด (World Economic Forum, 2017) เช่นเดียวกับประเทศไทย การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นภายในประเทศระยะแรก (ช่วงปี ค.ศ. 1970) ให้ความสำคัญกับถิ่นต้นทาง ถิ่นปลายทาง และกระแสการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานคร แต่หลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มีนโยบายลดการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร โดยเพิ่มนโยบายการพัฒนาเมืองในพื้นที่รอบกรุงเทพมหานคร และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งนโยบายกระจายอำนาจและการพัฒนาสู่ชนบทสมัยรัฐบาลทักษิณ ทำให้ความสนใจศึกษาการย้ายถิ่นภายในประเทศลดลงเพราะมองว่าชนบทไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไป (Chamratrithirong, 2007) อย่างไรก็ตาม จากแนวทางการพัฒนาของภาครัฐที่ต้องการ

ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง (middle income trap) และกระตุ้นนโยบาย Thailand 4.0 อย่างกว้างขวาง ทำให้การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจยังคงมีอย่างต่อเนื่องและต้องการแรงงานที่มีทักษะสอดคล้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม การย้ายถิ่นภายในประเทศจึงยังคงมีประเด็นที่ต้องการคำตอบอีกมากมาย และเป็นประเด็นที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงภายใต้การเติบโตของความเป็นสมัย หรือ modernization ส่งผลให้การบริหารจัดการครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นมีความหมายที่ซ่อนอยู่และรอคอยการสังสะท้อนให้เห็นบริบททางสังคม ท่ามกลางกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมของประเทศ การศึกษาค้นคว้าจึงเป็นการสะท้อนชีวิตครอบครัวผู้ย้ายถิ่นที่เข้าไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรม และเพื่อถอดบทเรียนปรากฏการณ์ดังกล่าว ผ่านกระบวนการค้นคว้าปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) โดยเฉพาะการย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตนิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก ซึ่งเป็นเขตพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “ชีวิตครอบครัวผู้ย้ายถิ่นกับการสร้างชุมชนใหม่โดยรอบพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมภาคตะวันออก” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) วิธีการวิจัยเป็นแบบผสมผสาน (mixed method) ใช้ระยะเวลาดำเนินการวิจัย 2 ปี โดยปีแรกเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการสำรวจเพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางประชากร เศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น ข้อมูลการย้ายถิ่น การตัดสินใจ และการวางแผนชีวิตในอนาคต ความสัมพันธ์กับครัวเรือนภูมิลำเนา โครงสร้างครอบครัวและการดูแลบุตร ความสัมพันธ์ทางสังคมกับชุมชนใหม่ รวมทั้งคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมโดยรอบที่อยู่อาศัยและการทำงาน ส่วนการศึกษาปีที่สอง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการบริหารจัดการชีวิตครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นผ่านประสบการณ์ของแต่ละครอบครัว รวมทั้งการให้ความหมายในมิติมุมมองการดำเนินชีวิต และการวางแผนอนาคตของครอบครัว

การวิจัยเชิงปริมาณ

ประชากรในการศึกษา ได้แก่ ครัวเรือนที่ย้ายถิ่นมาจากจังหวัดอื่นและพักอาศัยในชุมชนบ้านจัดสรรโดยรอบพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครชลบุรี แบ่งกลุ่มประเภทตามลักษณะที่อยู่อาศัย คือ หมู่บ้านจัดสรรที่ดำเนินการโดยภาคเอกชน และเคหะเอื้ออาทรหรือหมู่บ้านเอื้ออาทรที่ดำเนินการโดยการเคหะแห่งชาติ พื้นที่ศึกษาครอบคลุม 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพานทอง และอำเภอนันทนาค

การกำหนดกรอบการสุ่มครัวเรือนตัวอย่าง ใช้การสุ่มแบบหลายขั้นตอน (multi-stage sampling) เริ่มจากการกำหนดพื้นที่ตำบลเป้าหมาย ใช้วิธีการสุ่มแบบง่าย จากนั้น สุ่มกำหนดหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย ได้หมู่บ้านจัดสรร จำนวน 14 แห่ง และหมู่บ้านเอื้ออาทร จำนวน 3 แห่ง สุดท้าย คือ การกำหนดครัวเรือนเป้าหมาย ด้วยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง คือ คัดกรองเฉพาะครัวเรือนที่มีภูมิลำเนาจังหวัดอื่นและมีสมาชิกครัวเรือนทำงาน

ในบริษัทหรือโรงงานอุตสาหกรรมพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมอมตะนครชลบุรี ซึ่งผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ คือ คนวัยแรงงานที่มีอายุมากกว่า 20 ปี ที่พักอาศัยในครัวเรือนเป้าหมายดังกล่าว

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการพูดคุยสัมภาษณ์และเขียนบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น จากนั้นนำข้อมูลจากการจัดบันทึกเข้าระบบ ทำการตรวจสอบ แก้ไข และจัดกระทำข้อมูลให้ครบถ้วนถูกต้องก่อนทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรเชิงกลุ่มด้วยสถิติไครสแควร์ และการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (principle component analysis: PCA) เพื่อคำนวณการครอบครองจำนวนทรัพย์สินในครัวเรือน การศึกษาครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจจึงกำหนดจำนวนกลุ่มอย่างไม่น้อยกว่า 400 ครัวเรือน ตามตารางของ Yamane (1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน ร้อยละ 5 และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายได้จำนวนทั้งสิ้น 503 ครัวเรือน ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลช่วงระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน 2564

การวิจัยเชิงคุณภาพ

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ปีที่ 2 ได้จากการคัดกรองครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมการวิจัยในการสำรวจ ปีที่ 1 โดยเลือกติดต่อครัวเรือนที่ผู้ให้ข้อมูลอยู่ในสถานะสมรสแล้ว เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยที่ต้องการศึกษาเส้นทางและการจัดการชีวิตครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น และเก็บข้อมูลเฉพาะครัวเรือนนั้น ๆ ที่สะดวกและยินดีให้ข้อมูลการวิจัยอีกครั้ง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การนัดหมายเพื่อเข้าไปเยี่ยมเยียนที่บ้าน และสนทนาพูดคุยกัน เครื่องมือการวิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสะท้อนรายละเอียดเรื่องราวของแต่ละครอบครัว จากนั้นทำการถอดเทปการสนทนา ร้อยเรียงเรื่องเล่า เข้ารหัส ตีความ และสรุปวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มีครัวเรือนที่เข้าร่วมเล่าเรื่องราว ทั้งสิ้น 17 ครัวเรือน ใช้เวลาในการเก็บข้อมูลช่วงระหว่างเดือนธันวาคม 2564 - กรกฎาคม 2565

ประเด็นทางจริยธรรมการวิจัย

โครงการได้ผ่านการประเมินจริยธรรมการวิจัยในคน จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ตามหมายเลขใบรับรอง KMUTT-IRB-COA-2021-014 เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2564 (การวิจัยเชิงปริมาณ ปีที่ 1) และหมายเลขใบรับรอง KMUTT-IRB-COA-2022-005 เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2564 (การวิจัยเชิงคุณภาพ ปีที่ 2) ประเด็นหลัก คือ ให้ความสำคัญกับการปกป้องสิทธิส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมโครงการ และทุกคนสามารถถอนตัวจากการให้ข้อมูลได้ทุกเมื่อที่ต้องการ รวมทั้งข้อมูลที่ได้รับจะถูกนำเสนอในภาพรวมของผลการศึกษาเท่านั้น

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงปริมาณ

การเก็บข้อมูลจากการสำรวจวิจัย ปีที่ 1 ได้ครัวเรือนเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 503 ครัวเรือน แบ่งเป็น ครัวเรือนที่อยู่ในหมู่บ้านจัดสรร จำนวน 302 ครัวเรือน และครัวเรือนในเคหะแอื้ออาทร จำนวน 201 ครัวเรือน โดยผู้ให้ข้อมูลซึ่ง

เป็นผู้ย้ายถิ่นเป้าหมาย ได้แก่ สมาชิกครัวเรือน ที่มีภูมิลำเนาต่างจังหวัด (ไม่ใช่คนชลบุรี) และทำงานในบริษัทหรือโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณนิคมอุตสาหกรรมอมตะนครชลบุรี

ผู้ย้ายถิ่นเป้าหมายเป็นกลุ่มคนวัยแรงงาน ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 25 - 34 ปี (ร้อยละ 42.1) และอายุระหว่าง 35 - 44 ปี (ร้อยละ 40.6) เป็นเพศชายและเพศหญิงในสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 52.3 และร้อยละ 47.7 ตามลำดับ) ส่วนใหญ่จบการศึกษาสูงสุดในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)/ประกาศนียบัตรวิชาชีพสูงสุด (ปวส.)/อนุปริญญา (ร้อยละ 40.0) รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ 25.6) นอกจากนี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้สมรสแล้วหรืออยู่กินฉันท์สามีภรรยากับคู่ครอง (ร้อยละ 78.7) เป็นผู้มีสถานภาพโสด ร้อยละ 16.7 และผู้ที่สถานภาพหย่าหรือแยกทางกันหรือม่าย ร้อยละ 4.7

โครงสร้างครัวเรือนของกลุ่มเป้าหมายมีลักษณะหลากหลาย โดยรวมแล้วส่วนมากเป็นครัวเรือนที่มีคู่สมรสอยู่ด้วย (ร้อยละ 76.9) และหนึ่งในสามของครัวเรือนที่ศึกษาเป็นครัวเรือนที่มีลูกของผู้ย้ายถิ่นพักอาศัยอยู่ด้วยกัน นอกจากนี้ ยังพบว่า มีพี่น้อง พ่อและ/หรือแม่ รวมทั้งญาติคนอื่น ๆ พักอาศัยในครัวเรือนเดียวกัน ซึ่งเมื่อแยกช่วงอายุของผู้ย้ายถิ่นเป้าหมายที่ให้ข้อมูล พบว่า ครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุน้อยกว่า 25 ปี จะมีพี่น้อง และพ่อและ/หรือแม่พักอาศัยอยู่ด้วยกัน (ร้อยละ 54.2 และร้อยละ 33.3 ตามลำดับ) ซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากกว่าครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นในช่วงอายุมากกว่า นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจยังแสดงให้เห็นลักษณะครัวเรือนข้ามรุ่นและครัวเรือนขยายที่มีอยู่ในพื้นที่ คือ มีปู่ย่าตายายพักอาศัยอยู่ด้วยกันในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุน้อยกว่า 25 ปี (ร้อยละ 4.2) และมีหลานพักอาศัยอยู่ด้วยกันในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 6.3) และครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุ 35 - 44 ปี (ร้อยละ 0.5) ดัง (Table 1)

Table 1 Percentage of households with family members by group age of target migrants.

households with family members living in	overall (n = 503)	group age of target migrants			
		less than 25 years (n = 24)	25 – 34 years (n = 212)	35 – 44 years (n = 204)	45 years and above (n = 63)
father and/or mother	14.1	33.3	16.5	12.3	4.8
kids	30.2	12.5	17.5	37.3	57.1
brothers/sisters	22.1	54.2	29.2	17.2	1.6
relatives	12.3	16.7	16.5	7.8	11.1
grandparents	0.4	4.2	0.5	0.0	0.0
couples	76.9	45.8	74.1	81.9	82.5
grandchildren	1.0	0.0	0.0	0.5	6.3
friends	2.4	4.2	3.8	0.5	3.2

สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในการศึกษานี้วัดจากดัชนีความมั่งคั่ง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (principle component analysis: PCA) คำนวณจากการครอบครองจำนวนทรัพย์สินในครัวเรือน เช่น เต้าไมโครเวฟ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า รถยนต์ จักรยานยนต์ เป็นต้น (Filmer, & Pritchett, 2001; Vapattanawong, 2008) และสร้างเป็นดัชนีความมั่งคั่ง แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ตามค่า quintile คือ ร้อยละ 20 ในแต่ละกลุ่ม quintile

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านแออัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 46.3) มีสถานะทางเศรษฐกิจในระดับต่ำหรืออยู่ในกลุ่มควินไทล์ที่ 1 ขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่มีสถานะทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่งมากกว่า คือ กระจายอยู่ในกลุ่มควินไทล์ที่ 4 (ร้อยละ 31.1) และกลุ่มควินไทล์ที่ 5 (ร้อยละ 28.1) ดัง (Table 2) นอกจากนี้ ยังพบความแตกต่างของสัดส่วนครัวเรือนบ้านแออัดกับครัวเรือนบ้านจัดสรรเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์การถือครองบ้าน โดยครัวเรือนบ้านจัดสรรมีสัดส่วนของการมีกรรมสิทธิ์ถือครองบ้าน (ร้อยละ 80.8) ซึ่งมากกว่าครัวเรือนบ้านแออัด (ร้อยละ 54.7) ขณะที่ครัวเรือนบ้านแออัดที่ไม่มีกรรมสิทธิ์การถือครองบ้านหรือเป็นการเช่าอยู่ มีถึงเกือบครึ่งหนึ่ง คือ ร้อยละ 45.3

Table 2 Percentage of household according to household economic status by type of living arrangement.

household economic status	type of living arrangement	
	Eua Arthorn house (budget housing)	housing estate
poorest (quintile 1)	46.3	2.3
poor (quintile 2)	29.4	14.6
moderate (quintile 3)	13.4	23.8
wealthy (quintile 4)	3.5	31.1
wealthiest (quintile 5)	7.5	28.1
total	100.0	100.0
n	201	302
$\chi^2 = 208.673, p = .000$		

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มาจากจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 63.4) รองลงมา คือ ภาคกลาง (ร้อยละ 16.5) และภาคเหนือ (ร้อยละ 15.7) ส่วนภาคใต้และกรุงเทพมหานครมีเพียงร้อยละ 2.8 และร้อยละ 1.6 ตามลำดับ โดยจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 51.6 ระบุว่า ครัวเรือนผู้มีรายได้นี้ได้โดยรวมในระดับไม่เพียงพอหรือเพียงพอแบบเดือนชนเดือนเท่านั้น

ในภาพรวม ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.2) ให้เหตุผลของการย้ายถิ่นออกจากครัวเรือนภูมิลำเนา คือ เพื่ออนาคตทางหน้าที่การงาน เช่น ความมั่นคง โอกาส ความก้าวหน้า รองลงมา คือ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เช่น ไม่มีงานทำ ค่าจ้างต่ำ (ร้อยละ 22.9) ซึ่งการย้ายถิ่นของผู้ที่อาศัยในบ้านแออัดมีเหตุผลจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

ในจำนวนผู้ย้ายถิ่นเป้าหมายทั้งหมด 503 คน มีผู้ย้ายถิ่นจำนวน 419 คน ที่สมรสแล้วหรือมีคู่ครองที่อยู่กินกันฉันท์สามีภรรยา รวมทั้งผู้ที่เคยสมรส คือ อยู่ในสถานะหย่า แยกทางกัน และม่าย ซึ่งผลการสำรวจพบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่สมรสแล้วและเคยสมรส เป็นผู้มีลูกแล้ว โดยส่วนใหญ่มีลูก 1 คน (ร้อยละ 38.2) และมีลูก 2 คน (ร้อยละ 26.7) ส่วนผู้ที่ไม่มีลูกมีสัดส่วนไม่น้อยเช่นกัน คือ มากกว่า 1 ใน 4 (ร้อยละ 28.4) ของจำนวนผู้ที่สมรสแล้วและเคยสมรสทั้งหมด ส่วนการดูแลลูกนั้น พบว่า ครัวเรือนมีรูปแบบการดูแลเด็กเล็ก ทั้งเลี้ยงดูลูกในบ้านหลังนี้ด้วยกัน และดูแลในระยะไกลหรือลูกอยู่อาศัยในครัวเรือนอื่น เช่น การส่งลูกไปฝากให้พ่อแม่ของตัวเองหรือของคู่สมรสช่วยเลี้ยงดูที่ครัวเรือนภูมิลำเนาของตนหรือของคู่สมรส เป็นต้น โดยส่วนใหญ่จะส่งลูกไปตั้งแต่แรกเกิดหรืออายุน้อยกว่า 1 ขวบ

สำหรับการวางแผนชีวิตในอนาคต พบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นต้องการกลับไปอยู่ที่ภูมิลำเนาของตนเอง (ร้อยละ 64.4) โดยเหตุผลส่วนใหญ่ คือ ต้องการกลับไปอยู่บ้านต่างจังหวัดที่มีความแออัดและแข่งขันกันน้อย มีบรรยากาศสงบ ได้ทำการเกษตรพอเพียง ได้อยู่ร่วมกับครอบครัวอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา และบางคนต้องการกลับไปทำธุรกิจต่อเนื่องของครอบครัวภูมิลำเนา รวมทั้งบางคนต้องการไปเปิดธุรกิจเล็ก ๆ ของตนเองที่ภูมิลำเนา เช่น การเปิดร้านค้าในหมู่บ้าน บริการตู้น้ำดื่ม บริการเครื่องซักผ้า เป็นต้น ส่วนกลุ่มที่ต้องการอยู่อาศัยที่บ้านหลังปัจจุบันต่อไป ส่วนใหญ่ให้เหตุผล คือ เป็นบ้านที่ซื้อเป็นสินทรัพย์แล้ว ได้ตั้งรกรากและมีครอบครัวอยู่ที่นี้แล้ว รวมทั้งที่อยู่ปัจจุบันมีโอกาสด้านหน้าที่การงานและทำมาหากินได้มากกว่า

ผลการศึกษาจากการวิจัยเชิงคุณภาพ

การศึกษาเชิงคุณภาพได้ฉายให้เห็นมิติเชิงลึกของการบริหารจัดการครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นบางครอบครัว ภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรที่เป็นต้นทุนและข้อจำกัดของแต่ละครอบครัว โดยนำเสนอผลการศึกษาเป็นประเด็นดังนี้

แบบแผนชีวิตของผู้ย้ายถิ่น

ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนวัยแรงงานเป็นเรื่องปกติที่พบเห็นทั่วไปมาช้านาน ซึ่งแรงผลักดันหรือแรงส่งเสริมให้ปรากฏการณ์นี้ยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นนั้น มีหลากหลายมิติ และการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนบางมิติในสังคม ได้แก่

ความขาดพร่องของครอบครัวภูมิลำเนา

หลายคนต้องออกจากบ้านเกิดเมืองนอนของตัวเอง เพื่อไปหางานทำในพื้นที่อื่น ด้วยเหตุผลความจำเป็นในข้อจำกัดบางประการของครอบครัวที่หลักไสเขาเหล่านั้น จากการศึกษา พบว่า ความขาดตกบกพร่องทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่ผลักดันให้ชีวิตผู้คนมากมายต้องออกจากบ้านไปหางานหาเงิน

“มันไม่ไหวแล้วครับ ผมต้องตัดสินใจ มันต้องมา มาหาทำงานก่อนดีกว่า เพราะถ้าไปเรื่อย ๆ มันเริ่มไม่ไหว แล้วขายของไม่ดีด้วย มันน้อยลง น้อยลง ผมก็เลยตัดสินใจ พอดีมีพีมืออะไรที่ครับ มึงมาลองทำงานดู ถึงไม่มีวุฒิ ก็ทำ รปภ. ก็ได้ ลั่นเดือนก็มีเงินเข้าบ้านอย่างนี้”

(สามีของฝน-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2564)

คนในพื้นที่ชนบทจำนวนมากเป็นครอบครัวเกษตรกรรม รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนมาจากการทำเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เก็บของป่าขาย เป็นต้น ซึ่งเป็นแหล่งรายได้ที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ อีกมากมายที่ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น สภาพฝนฟ้าอากาศ ที่มีผลกระทบต่อพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่นาไกลแนวชลประทาน หรือพื้นที่ที่เป็นดอนสูง ทำให้พื้นที่ทำมาหากิน อันเป็นมรดกตกทอดของครอบครัว ไม่สามารถสร้างผลผลิตได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ และหากเป็นครอบครัวใหญ่ การแบ่งสันปันส่วนของพื้นที่ทำมาหากิน ก็ไม่สามารถสร้างรายได้หล่อเลี้ยงคนในครอบครัวได้อย่างเพียงพอ

นอกจากนี้ การทำเกษตรกรรมยังต้องพึ่งพาอุปกรณ์หรือเครื่องจักรทางการเกษตร เช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว และที่สำคัญ คือ ปุ๋ย ซึ่งรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรของหลายครอบครัวต้องถูกเก็บไว้สำหรับหมุนเวียนกลายเป็นต้นทุนในการทำเกษตรรอบถัดไป คงเหลือเงินสำหรับใช้จ่ายของครอบครัวเพียงน้อยนิด และไม่เพียงพอกับการหล่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว

“มันเรียกรายได้ ได้ที่ไหน มันไม่มีเลยครับ เวลาขายข้าวมาปีหนึ่ง มีนาอยู่สิบไร่ เราลงทุนตั้งแต่เอารถมาไถ มาปั่น มาหว่านข้าว ใส่ปุ๋ย เอารถมาเกี่ยว เอารถมาขนไปขาย มันหัก แล้วก็เหลือหมื่นเดียวอย่างนี้”

(แซม-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 22 พฤษภาคม 2565)

เมื่อต้นทุนการทำเกษตรสูงขึ้น สมาชิกครอบครัววัยหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานที่อื่น หากมีโอกาส จะกลับบ้านเพื่อไปช่วยครอบครัวทำการเกษตร เนื่องจากการจ้างแรงงานภาคเกษตรจะเป็นค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นไปอีก แต่หากเป็นแรงงานภายในครัวเรือนจะช่วยลดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ไปได้มาก โดยเฉพาะช่วงฤดูกาลทำนาและเก็บเกี่ยวผลผลิต

ภาพ “ความสำเร็จ” ที่รอคอย ณ ที่ใดที่หนึ่ง

เป้าหมายของการย้ายถิ่นของคนวัยหนุ่มสาวจากพื้นที่ชนบทจำนวนมากไม่น้อย คือ การได้งานทำในบริษัทใดบริษัทหนึ่งในเขตนิคมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะพื้นที่แถบภาคตะวันออกของประเทศ เช่น ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นเขตที่ได้รับค่าจ้างสูงกว่าเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศแล้ว โรงงาน

อุตสาหกรรมที่อยู่ในเขตนิคมฯ จะต้องอยู่ภายใต้กรอบมาตรฐานการจ้างงาน ดังนั้น ทั้งอัตราค่าจ้างและสวัสดิการที่ให้นักงานจะไม่ต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด และผู้ประกอบการในนิคมฯ ส่วนใหญ่เป็นบริษัทข้ามชาติ จึงกำหนดค่าจ้างและสวัสดิการให้นักงานได้มากกว่าบริษัทของคนไทย ทำให้แรงงานรุ่นแล้วรุ่นเล่าล้วนต้องการได้รับการบรรจุเป็นพนักงานประจำของโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรม เพื่อจะได้รับสิทธิสวัสดิการอย่างเต็มที่จากบริษัท

“อย่างเราทำข้างนอกนี่ มันจะไม่มี อย่างที่ทำที่นั่นทปุรีย่างนี้ มันก็มีแค่ให้เงินเดือน ไม่อะไรทั้งนั้น ไม่มีสวัสดิการเลย เติมที่ก็แค่หักประกันสังคมให้เราเท่านั้น สวัสดิการพวกค่าน้ำมัน ค่าครองชีพ ค่าเบี้ยขยันอะไรพวกนี้ เบี้ยขยันก็ยากนะ ข้างนอกนิคมฯ”

(มรย-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2565)

การเป็นพนักงานประจำของโรงงานเป็นเหมือนหลักประกันรายได้ของครอบครัวที่มากพอจะสร้างเนื้อสร้างตัว และได้ฝันสู่เป้าหมาย “ความสำเร็จ” ที่แต่ละคนนิยามไว้ อย่างไรก็ตาม การเดินทางไปถึง “ความสำเร็จ” นั้น ต้องใช้ระยะเวลาและการฝ่าฟันอุปสรรคที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขชีวิตของแต่ละคน ทนสนับสนุนจากครอบครัว และสังคมแวดล้อมที่เติบโตมา

“พอเราเห็นว่าบ้านนั้นทำไมเค้ามีรถยนต์ บ้านเราไม่เห็นมีเลย มีมอเตอร์ไซด์คันเดียว บ้านเค้าใหญ่จังเลย เดี่ยวเราหาตังค์ได้มาทำบ้าน อะไรอย่างนี้ คิดแค่นั้นแหละ คือเหตุผลส่วนมากคนอีสานที่มาจะคิดอย่างนี้หมด ที่ออกจากบ้าน แต่ส่วนมากเค้าจะประสบผลสำเร็จนะ”

(อ้อม-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 11 มิถุนายน 2565)

วงจรชีวิต “ข้าซาก” ที่ติดกับดักสังคม

การผลิตซ้ำของภาพ “ความสำเร็จ” ที่ผู้คนรับรู้และยกย่อง ทำให้ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของคนจากชนบทเข้าไปสู่เมืองใหญ่หรือพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม เพื่อหางานและหาเงิน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากรุ่นสู่รุ่น เมื่อคนในครอบครัวหรือคนรู้จักได้มีโอกาสไปทำงานและสร้างเนื้อสร้างตัวได้ระยะหนึ่งแล้ว มักชักชวนและให้ความช่วยเหลือแก่กุลสมาชิกในครอบครัวคนอื่นหรือคนรุ่นถัดไปได้เคลื่อนย้ายเข้าไปทำงานในโรงงาน ขณะที่คนโรงงานรุ่นก่อน ๆ ได้ทยอยเกษียณอายุหรือทยอยลาออกจากโรงงาน และเดินทางกลับไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิดเมืองนอน

“ก็ต่อ ๆ กันไปอย่างนี้ครับ บ้านนอก ตามเพื่อน ตามพี่ ตามญาติ ก็อย่างน้องพวกผมมาอยู่เนี่ย พอน้องเรียนจบ ก็มาหาพี่ มันก็จะเป็นวงจรกันอยู่อย่างนี้ คือถ้าไม่มีธุรกิจ ไม่มีอะไรทำ เป็นของตัวเองอยู่บ้าน มันก็ต้องมา มันจะเป็นการปลุกฝังกัน”

(เปา-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2565)

วงจรชีวิตได้ดำเนินไปเช่นนี้ผ่านช่วงวันเวลา และยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป หลายคนอยู่ในครรลองของแบบแผนชีวิตเช่นนี้อัตโนมัติ เป็นเหมือนวิถีที่ใคร ๆ เขาก็ทำกัน และเป็นเส้นทางที่คนวัยหนุ่มสาวต่างเห็นด้วยกันว่าช่วงชีวิตนี้ควรได้ลิ้มลองรสชาติความท้าทาย การแสวงหา และการได้ครอบครอง “ความสำเร็จ” ตามนิยามของแต่ละคน

“ที่มาก็คืออยากได้เงิน อยากมีรถ อยากมีตังค์ซื้อของ อยากมีอะไรอย่างนี้ อยากมีตังค์ส่งกลับบ้านให้พ่อให้แม่ ก็แค่นั้น ขนาดตอนที่เรียนยังไม่มีจุดหมาย แค่อยากทำงาน งานอะไรก็ไม่ว่า”

(แอฟ-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2565)

ทักษะแรงงานเส้นขนานกับวุฒิการศึกษา

การสมัครงานโดยใช้วุฒิการศึกษาระดับ ม.3 และ/หรือ ม.6 ต้องพบกับอุปสรรคที่มากกว่า เนื่องจากความต้องการแรงงานของโรงงานต่าง ๆ ในนิคมอุตสาหกรรมฯ ส่วนใหญ่ต้องการแรงงานที่มีทักษะ ซึ่งผ่านการศึกษาสายอาชีพหรือระดับ ปวช./ปวส. สาขาที่โรงงานต้องการ ดังนั้น หลายคนจึงประสบกับความยากลำบากในการสมัครงานช่วงแรก ๆ เพราะวุฒิการศึกษาและทักษะไม่ตรงกับภาคอุตสาหกรรม บางคนต้องใช้เวลาในการตระเวนหางานตามป้ายประกาศรับสมัครงานที่อยู่หน้าโรงงานต่าง ๆ และตามเสาไฟฟ้าข้างทาง ขณะที่ฝั่งภาคโรงงานเอง เมื่อมีความต้องการแรงงาน จำเป็นต้องรับพนักงานมาก่อน แล้วใช้เวลาในการฝึกอบรมทักษะให้พนักงานใหม่ได้เรียนรู้งานควบคู่กันไป เพื่อให้กระบวนการผลิตของโรงงานดำเนินต่อไปได้

“ตอนที่ผมเรียน มันเป็นสายวิทย์ แล้วที่นี้มางานโรงงาน ตอนที่มาสมัครงาน เค้าก็จะถามก่อนครับว่าเราเรียนอะไรมา ถ้าเป็น ปวช. ปวส. สายโรงงานนี้ เค้าจะรับ คือเหมือนมีสิทธิเหมือนมีการผ่านงานมาแล้ว มีประสบการณ์มาแล้ว แล้วก็เงินเดือนมันจะเยอะกว่า แล้วก็การขึ้นลำดับขั้น จากลูกน้อง เป็นหัวหน้า เป็นอะไร เป็นผู้จัดการอย่างนี้ มันจะขึ้นง่ายกว่า”

(แซม-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 22 พฤษภาคม 2565)

การตามหาความมั่นคงของชีวิต

จากการที่วุฒิการศึกษาของแรงงานไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน หลายคนเริ่มต้นชีวิตโรงงานด้วยการเป็นพนักงานรายวัน หรือ sub-contract บ้างเป็นพนักงานรายวันอยู่หลายปีกว่าจะได้บรรจุเป็นพนักงานประจำของบริษัท แต่ทุกคนล้วนปรารถนาได้บรรจุเป็นพนักงานประจำ เพื่อให้ชีวิตมีความมั่นคง ได้รับค่าจ้างเป็นเงินเดือนที่สูงขึ้น แทนการคิดค่าแรงเป็นรายวัน ทุกคนปรารถนาได้รับสิทธิการลาและสวัสดิการรักษาพยาบาล ซึ่งบางโรงงานมีสวัสดิการรักษาพยาบาลให้ทั้งตัวพนักงานเองและครอบครัวไปถึงครอบครัว (คู่สมรสและลูก) การได้เป็นพนักงานประจำของบริษัทหรือโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรม จึงเป็นเหมือนความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ของครอบครัว

ชีวิตครอบครัวที่ได้บนเส้นด้าย

แม้การได้บรรจุเป็นพนักงานประจำของโรงงานจะมีความมั่นคงของอาชีพระดับหนึ่ง และเหมือนว่าพนักงานคนนั้น ๆ มีหลักประกันด้านรายได้ แต่เนื่องด้วยเงื่อนไขของชีวิตและภาระครอบครัวของแต่ละคนที่ต้องจัดการไม่เหมือนกัน ทำให้หลายครอบครัวมีรายได้เพียงพอแค่สำหรับการผ่อนชำระหนี้สินและค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ยังไม่สามารถเก็บหอมรอมริบเป็นเงินออมไว้ใช้ในอนาคตยามเกษียณ หรือเมื่ออยากลาออกจากชีวิตโรงงานเพื่อไปทำอาชีพอิสระของตัวเอง

ทางเลือกหนึ่งของการต่อสู้ชีวิต คือ การทำงานให้มากขึ้นเพื่อให้ได้มีรายได้ที่มากขึ้น ชีวิตคนโรงงานส่วนใหญ่จึงมักชอบให้มีการทำงานล่วงเวลาหรือโอที เพราะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างเป็นกอบเป็นกำ หลายโรงงานมีการจัดระบบงานแบบเช้ากะ แบ่งเป็นกะกลางวันและกะกลางคืน ซึ่งพนักงานจะสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันและสลับกันไปตามการแบ่งงานของแต่ละโรงงาน บางโรงงานมีการสลับรอบกะของพนักงานทุก 2 สัปดาห์ พนักงานที่เข้ากะกลางคืนเป็นเวลา 2 สัปดาห์ จะสลับไปเข้ากะกลางวัน และให้พนักงานที่เข้ากะกลางวันมาทำงานกะกลางคืนแทน อย่างไรก็ตามทั้งการทำงานล่วงเวลาและการทำงานกะกลางคืน โรงงานจะมีค่าตอบแทนและสวัสดิการเพิ่มให้ เพื่อแลกกับเวลาส่วนตัวของพนักงานและเวลาที่จะให้กับครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวคนโรงงานที่มีลูกเล็ก ๆ จึงมักนำลูกไปให้พ่อแม่ของตัวเองหรือของคู่สมรสช่วยเลี้ยงให้ที่บ้านต่างจังหวัด บางบ้านที่ปู่ตายายเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต หรือมีภาระเลี้ยงหลานคนอื่นอยู่แล้ว ครอบครัวนั้น ๆ จำเป็นต้องเลือกจ้างคนอื่นให้ช่วยเลี้ยงลูกให้ หรือเลือกนำลูกไปฝากเลี้ยงที่ศูนย์รับเลี้ยงเด็กเอกชนใกล้บ้าน

แม้การต่างตอบแทนระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างจะสมเหตุสมผลและต่างพึงพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย นั่นคือบริษัทผู้จ้างสามารถผลิตสินค้าได้ตามเป้าหมาย ส่วนลูกจ้างก็ได้ค่าแรงเพิ่ม อีกทั้งหลายคนเริ่มรู้สึกชินกับลักษณะการทำงานดังกล่าว แต่การทำงานหนักต่อเนื่องกันเป็นเวลานานหลายปีอาจส่งผลให้ร่างกายเกิดความอ่อนล้า จนส่งผลต่อภาวะความเจ็บป่วยเรื้อรัง โดยเฉพาะเมื่อมีอายุมากขึ้น บางคนประสบอุบัติเหตุระหว่างทำงานและได้รับความบกพร่องของร่างกายติดตัวไป

“แรงเรามาหนักอยู่ลงเรื่อย ๆ เพราะว่ามีอายุโรงงาน มาใช้แรงเยอะ ต้องเข้ากลางคืน โอทีอีกร่างกายแต่ละคน เพราะมันมีความเสี่ยง ทำงานโรงงานนะ บางคนถึงกับป่วย ที่ว่า ‘มาครบกลับไม่ครบ’ บางคนมาอย่างเต็มร้อย แต่ว่าพอกลับบ้าน ก็หมดเรี่ยวหมดแรงไปเลย ๆ มันมีปัจจัยหลายอย่าง บางโรงงานก็งานหนักมาก บางโรงงานก็งานเบา มันก็แล้วแต่ คนที่ไปอยู่จะอยู่จุดไหน บางคนก็ว่าแขนขาไม่มีแรงบ้าง อย่างน้อยโรงงานหนึ่งต้องมีคนป่วย แต่ถามว่าโรงงานเค้ารับผิดชอบไหม เค้าก็รับผิดชอบจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้ แล้วมันปลายชีวิตเรา เราจะอยู่อย่างไร ถ้าว่าป่วยไปแล้ว”

(เป้า-นามสมมติ, สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2565)

ชีวิตไปให้สุดแล้ววนกลับสู่สามัญ

แรงงานผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีความใฝ่ฝันจะได้วนกลับไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิดเมืองนอน กลับไปสู่ชีวิตแบบเดิม ๆ ที่คุ้นเคยตั้งแต่วัยเด็ก หลายคนอยากหลีกเลี่ยงความวุ่นวายและความแออัดแอ่งแอ่งแข่งขัน หรือชีวิตที่ถูกจำกัดกรอบของ “สังคมเมือง” เช่นที่เป็นอยู่ และกลับไปเริ่มต้นชีวิตในแบบที่ตัวเองเลือก กลับไปอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับครอบครัว กลับไปช่วยเหลือเจือจุนพ่อแม่ที่แก่ชรา และให้คนรุ่นถัดไปได้วนเวียนเข้ามาสู่วงจรชีวิตคนโรงงานแทน

การได้กลับไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิดเมืองนอน ไม่ว่าจะเป็นบ้านเกิดของตัวเองหรือเลือกไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิดของคู่สมรส จะอยู่บนเงื่อนไขของชีวิตที่คล้ายกัน 2 ประการ ประการแรก คือ เมื่อตัวเองและครอบครัวสามารถปลดปล่อย

ภาระได้เรียบร้อยแล้ว ไม่ว่าจะเป็นภาระหนี้สินต่าง ๆ ในครัวเรือน การผ่อนชำระรถยนต์ บ้าน และการส่งเสียลูกให้เติบโตจนเรียนจบเพื่อให้ได้มีงานทำก่อน และส่งมอบ “บ้าน” ที่อยู่ปัจจุบันให้รุ่นลูกเป็นสมบัติในการอยู่อาศัยเพื่อทำมาหากินในเขตนิคมฯ ต่อไป หรืออย่างน้อยได้เป็นทรัพย์สินสมบัติตกทอดให้ลูกหลาน

อีกหนึ่งเงื่อนไขของชีวิตที่เป็นตัวกำหนดวาระการกลับคืนสู่มาตุภูมิของแรงงานย้ายถิ่นหลายคน คือ “ความสำเร็จ” ที่ได้จากการสร้างเนื้อสร้างตัวและฝันที่จะเก็บเงินให้ได้สักก้อน เพื่อนำไปเป็นทุนรอนในการประกอบอาชีพที่บ้านเกิดเมืองนอน และได้มีชีวิตที่เลือกอย่างที่เราฝันไว้ ทั้งนี้ ระยะเวลาของการบรรลุ “ความสำเร็จ” ของแต่ละคนแต่ละครอบครัวก็แตกต่างกันไป

“ถ้ากลับไปบ้าน ก็คงไม่ทำอะไรแล้ว ก็คงจะทำเกษตร มันก็อยากเปลี่ยนแปลงอะไรเป็นของตัวเองด้วย ไม่อยากเป็นลูกจ้างเค้า เป็นมานานแล้วไง เราอยากเป็นแบบเป็นนายตัวเองบ้างแล้ว ทำเอง หาเอง เป็นอิสระ พูดถึงเป็นลูกจ้างเค้ามันได้เยอะ แต่มันก็ต้องไปจ่ายหลายทาง ค่าเฉลี่ยแล้ว ก็พอ ๆ กัน ไม่ได้ต่างกันเท่าไร อยู่บ้าน ข้าวก็ไม่ต้องซื้อ”

(แอฟ-นามสมมติ และสามี, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2565)

นอกจากถิ่นฐานเดิมจะเป็นจุดยึดเหนี่ยวที่ดึงดูดผู้คนให้วนกลับสู่มาตุภูมิในยามที่ชีวิตมันคงแล้ว ครอบครัวภูมิลาเนายังเป็นแหล่งพึ่งพิงและคอยให้ความช่วยเหลือ ยามที่ชีวิตตกอับหรือต้องเจอสถานการณ์อัปมงคล เห็นได้ชัดจากผลกระทบของการแพร่ระบาดโรคโควิด 19 ที่ทำให้สถานประกอบการหลายแห่งต้องประสบปัญหาและส่งผลถึงความคลอนแคลนของชีวิตพนักงานโรงงาน บางคนถูกปลดออกจากงาน ซึ่งแม้จะได้รับเงินชดเชยตามกฎหมายแรงงาน แต่ก็ไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้สินที่มี และไม่สามารถนำไปเป็นทุนรอนในการตั้งเนื้อตั้งตัวกับอาชีพใหม่ และจากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า หลายคนที่ต้องถูกลดเงินเดือนและเงินเบี้ยเลี้ยงต่าง ๆ ทำให้รายรับของครอบครัวแต่ละเดือนลดลง ขณะที่รายจ่ายยังคงเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่เช่าบ้านอยู่ ซึ่งนอกจากจะต้องมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของครอบครัวแล้ว ยังต้องจ่ายค่าเช่าบ้าน ที่เป็นการจ่ายทิ้งไปเปล่า ๆ ต่างกับการผ่อนชำระบ้านที่ซื้อเป็นทรัพย์สินของตัวเอง จึงทำให้บางครอบครัวได้ตัดสินใจลาออกจากชีวิตโรงงานและย้ายกลับคืนสู่ภูมิลาเนา เพราะเป็นทางออกที่สามารถลดค่าใช้จ่ายลงได้มาก และส่วนใหญ่ยังไม่คิดกลับมาทำงานในโรงงานแวนนิคมอุตสาหกรรมฯ อีก

“ผมกลับมาอยู่บ้านแล้วครับ เมียก็มาด้วย เกือบปีแล้ว เศรษฐกิจไม่ดี โอิทีลดยู่ไม่ได้ รายรับมันไม่พอรายจ่าย มาอยู่นี้ บ้านก็ไม่ต้องเช่า ข้าวไม่ต้องซื้อ กลับบ้านดีกว่า ได้มาอยู่กับลูกด้วย... (เมื่อถามถึงการกลับมาทำงานโรงงานที่ชลบุรีอีกครั้ง) ยังไม่คิดเลยครับ คงไม่กลับไปอีก”

(เจ้ง-นามสมมติ, สัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ 28 มกราคม 2565)

อภิปรายผล

ผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ได้จากการสำรวจแสดงให้เห็นแบบแผนชีวิตของผู้ย้ายถิ่นในภาพกว้าง ในประเด็นการย้ายถิ่นออกจากบ้านไปหางานทำที่อื่นและสถานภาพครอบครัว ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีเป้าหมายของการย้ายถิ่น คือ มาหางานทำในเขตนิคมอุตสาหกรรม ด้วยความคาดหวังเรื่องอาชีพการงาน ความมั่นคง และโอกาสความก้าวหน้า ที่น่าจะดีกว่า อีกทั้งพื้นที่ที่มีนิคมอุตสาหกรรมนั้นมีความเจริญและระบบเศรษฐกิจที่ดีกว่า ขณะที่ถิ่นฐานต้นทางหรือจังหวัดภูมิลำเนาของตนเองมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ โอกาสหรือตำแหน่งงานที่น้อยกว่า รวมทั้งค่าจ้างแรงงานที่ต่ำกว่า สอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในประเทศที่ผ่านมา (Phasuk, 2015; Ratniyom, 2017) สะท้อนให้เห็นปัจจัยผลักดันและแบบแผนชีวิตของผู้คนจากชนบทที่ยังคงไหลตามกระแสหลักของการย้ายถิ่น จากชนบทสู่เมือง หรือจากเมืองสู่เมืองที่เจริญกว่า อันเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยแบบก้าวกระโดดในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา

สถานภาพครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงานส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพสมรสแล้ว และมากกว่าครึ่งหนึ่งมีลูกแล้วอย่างน้อย 1 คน ซึ่งในจำนวนนี้แบ่งเป็นการเลี้ยงดูลูกในครัวเรือนเดียวกันกับการส่งลูกไปให้พ่อแม่ของตัวเองหรือของคู่สมรสช่วยเลี้ยงดูที่ต่างจังหวัดในสัดส่วนใกล้เคียงกัน และบางบ้านที่มีลูกมากกว่า 1 คน มีทั้งลูกที่อยู่ด้วยกันและลูกที่อยู่ต่างจังหวัด โดยการส่งลูกไปฝากเลี้ยงที่ต่างจังหวัดส่วนใหญ่จะเป็นการฝากเลี้ยงตั้งแต่วัยแรกเกิด

ส่วนการศึกษาเชิงคุณภาพได้สนับสนุนข้อค้นพบเหล่านั้นเช่นกัน เรื่องราวของแต่ละครอบครัวที่ร่วมให้ข้อมูลได้สะท้อนให้เห็นข้อมูลเชิงลึกของบริบทการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บางครอบครัวมีพื้นที่ทำมาหากินไม่มากพอสำหรับหล่อเลี้ยงสมาชิกทุกคนในครอบครัว ขณะที่บางครอบครัวประสบกับข้อจำกัดอื่นที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ความพอเพียงที่พอดีของน้ำเพื่อการเกษตร ราคาค่าเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยที่วางขายตามท้องตลาด รวมทั้งค่าจ้างแรงงานภาคเกษตรสำหรับการหว่านไถและเก็บเกี่ยว ส่งผลให้ผลตอบแทนสุทธิของครัวเรือนอยู่ในระดับต่ำและไม่แน่นอน ทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวจากหลายครอบครัวตัดสินใจออกจากบ้านไปหางานทำในพื้นที่อื่นที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจมากกว่า ด้วยความหวังว่า ทั้งโอกาสในการหางาน เงินค่าตอบแทน และสภาพการทำงานของแหล่งที่ย้ายไปจะดีกว่าเดิม (Amare, Hohfeld, Jitsuchon, & Waibel, 2012) เช่น เขตนิคมอุตสาหกรรมหลักของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิคมอุตสาหกรรมในแถบภาคตะวันออก ซึ่งได้ค่าจ้างแรงงานและสวัสดิการที่มากกว่าเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นของประเทศ

จากการศึกษาชี้ให้เห็นภาพของความขาดพร่องของครัวเรือนและข้อจำกัดที่ต้องพบเจอในการทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นตัวผลักดันคนให้ไหลออกจากบ้านเกิดเมืองนอน งานในภาคเกษตรไม่สามารถดึงดูดคนหนุ่มสาวได้ (Chalamwong, 2015) สอดคล้องกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2513 - 2558 ที่พบว่า สัดส่วนผลผลิตและสัดส่วนการจ้างงานในภาคเกษตรลดลงอย่างต่อเนื่อง (Boonkaew, Suwannachat, & Praneetawatakul, 2017) ขณะที่การออกไปแสวงโชคในเมืองใหญ่หรือการเป็นพนักงานโรงงาน

ในนิคมอุตสาหกรรมเป็นเส้นทางที่วัยแรงงานในภาคเกษตรส่วนใหญ่เล็งเห็นถึงความมั่นคงในรายได้ และโอกาสของการสร้างเนื้อสร้างตัว ที่จะนำไปสู่ภาพ “ความสำเร็จ” ที่ตนเองใฝ่ฝัน

การประกอบร่างของแบบแผนชีวิตอันนำไปสู่ภาพ “ความสำเร็จ” เกิดจากการผลิตซ้ำของวิถีปฏิบัติจากกลุ่มสู่รุ่น เมื่อคนรุ่นก่อนเดินทางออกไปทำงานโรงงาน บ้างซื้อบ้าน บ้างซื้อรถยนต์ บ้างส่งเงินกลับไปช่วยเหลือเจือจุนและพัฒนาพื้นที่เกษตรของครอบครัวที่ต่างจังหวัด บ้างส่งเงินกลับไปปลูกบ้านใหม่ แบบแผนเช่นนี้พบคล้ายกันในหลายการศึกษา (Jampaklay et al., 2012; Pholpirul, 2012) เป็นเหมือนการฉายภาพ “ความสำเร็จ” ให้ปรากฏเห็นแก่คนอื่น ๆ ในชุมชน เป็นการส่งต่อความฝันให้แก่คนรุ่นใหม่ได้เดินรอยตาม และภาพนั้นได้ถูกผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่าตอกย้ำฐานมายาคติของระบบทุนนิยมที่ซึมแทรกอยู่ในสังคม

เมื่อแรงบันดาลใจได้ก่อเกิดขึ้นเป็นความหวังของคนวัยหนุ่มสาว ประกอบกับวัฒนธรรมการเอื้อเฟื้อในหมู่ญาติมิตรของคนชนบท การย้ายถิ่นเพื่อหางานทำในโรงงานของคนรุ่นถัดไปจึงไม่ใช่เรื่องยากเกินไปนัก หลายคนมีญาติพี่น้องที่คอยให้การแนะนำฝากฝังงาน การให้ที่พักพิง และการให้คำแนะนำปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ส่วนใหญ่ย้ายไปทำงาน เพราะญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านหรือคนในหมู่บ้านชักชวน (Chirinang, 2016) จึงกล่าวได้ว่า การมีเครือข่ายสังคมเป็นอีกหนึ่งปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการย้ายถิ่นแรงงานมากขึ้น

แม้การออกเดินทางเพื่อแสวงโชคเป็นแบบแผนชีวิตที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น แต่กลับพบว่า เส้นทางนั้นยังคงไม่มีการตกผลึกบทเรียน ขาดการวางแผนอย่างเป็นระบบ ขาดการเตรียมความพร้อมของตัวเองเพื่อเข้าสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรม เห็นได้จากแรงงานรุ่นใหม่จากภาคเกษตรจำนวนไม่น้อยยังคงเป็นแรงงานไร้ฝีมือ มีวุฒิการศึกษาหรือมีทักษะความสามารถที่ไม่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานในภาคอุตสาหกรรม หลายคนเรียนจบการศึกษาสายสามัญ คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.3) และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) ทำให้ต้องประสบกับปัญหาในการสมัครงาน บางคนต้องทำงานเป็นพนักงานชั่วคราวรายวันหรือ sub-contract เป็นเวลานานหลายปีกว่าจะได้รับการบรรจุเป็นพนักงานประจำของโรงงาน หรือต้องย้ายงานเพื่อนำประสบการณ์จากการทำงานเดิมไปแสวงหาการได้รับบรรจุเป็นพนักงานประจำ และบางคนขาดโอกาสในการได้รับการสนับสนุนให้ได้ตำแหน่งที่สูงขึ้น

การเป็นพนักงานประจำของโรงงานทำให้ได้รับสวัสดิการและความมั่นคงทางรายได้ระดับหนึ่ง ซึ่งหากขยันขันแข็งในการทำงาน โดยทำงานล่วงเวลาหรือโอที ก็จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นอย่างเป็นกอบเป็นกำ และมีแนวโน้มที่มาตรฐานการจ้างงานในระบอบจะสูงขึ้นตามการยกระดับการพัฒนาของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นของค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ และการปรับปรุงเรื่องกฎหมายแรงงาน ทว่า ชีวิตคนโรงงานยังคงสุ่มเสี่ยงต่อการถูกสั่นคลอนความมั่นคงของชีวิตได้อยู่ตลอดเวลา ทั้งการถูกลดเวลาการทำงาน การลดเงินเดือน/สวัสดิการ และการปลดออก โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ที่ผ่านมา หลายองค์กรหลายบริษัทจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้องค์กรอยู่รอด หลายแห่งได้ปรับลดกระบวนการหรืองานเอกสารลง ปรับลดชั่วโมงการทำงานของพนักงาน ไปจนถึงการให้ออกจากงาน (Kimlengchui, & Srisilaruk, 2022) ซึ่งแม้จะได้รับเงินชดเชย

ตามกฎหมายแรงงาน แต่ก็ยากที่จะปลดปล่อยภาระที่แต่ละครอบครัวแบกรับไว้ได้ ทั้งการผ่อนชำระบ้าน รถยนต์ หนี้ครัวเรือนอื่น ๆ และการเลี้ยงดูลูก

นอกจากนี้ ความเสี่ยงของชีวิตคนโรงงานยังต้องแลกกับการสูญเสียเวลาที่มีให้กับครอบครัว ซึ่งหลายครอบครัวที่มีลูกเล็ก ๆ ต้องนำลูกไปฝากให้พ่อแม่ของตัวเองหรือคู่สมรสช่วยเลี้ยงไว้ที่บ้านต่างจังหวัด (Samutachak, Khamsuwan, & Nitnara, 2019) หรือนำไปฝากเลี้ยงที่ศูนย์รับเลี้ยงเด็ก หรือจ้างคนอื่นช่วยเลี้ยงในช่วงที่ต้องไปทำงาน โรงงาน ยิ่งไปกว่านั้น สภาพการทำงานกับเครื่องจักรในโรงงานอาจทำให้บางคนต้องประสบกับอุบัติเหตุหรือความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการทำงานหนักเป็นระยะเวลายาวนาน เช่น โรคระบบหายใจ โรคผิวหนัง โรคระบบกล้ามเนื้อและโครงสร้างกระดูก ทำให้มีอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง รวมทั้งการประสบอุบัติเหตุเนื่องมาจากการทำงาน ซึ่งจากสถิติของกองทุนเงินทดแทน สำนักงานประกันสังคม ปี 2565 ระบุอัตราการประสบอันตรายของลูกจ้างในภาพรวมของประเทศ เท่ากับ 6.55 ต่อลูกจ้าง 1,000 คน โดยสถิติของจังหวัดชลบุรีมีอัตราการประสบอันตราย เท่ากับ 5.51 ต่อลูกจ้าง 1,000 คน (Social Security Office, 2022) แสดงให้เห็นถึงความเสี่ยงด้านความปลอดภัยในโรงงานที่ยังคงมีอยู่ไม่น้อย และเลวร้ายกว่านั้น คือ การประสบกับภาวะทุพพลภาพหรือกึ่งทุพพลภาพจนต้องออกจากงาน ซึ่งคนเหล่านั้นจะไม่สามารถใช้สิทธิรักษาพยาบาลตามสิทธิประกันสังคมและ/หรือสิทธิสวัสดิการพนักงานได้ เนื่องจากพ้นสภาพการเป็นพนักงานประจำของบริษัทไปแล้ว

ชีวิตครอบครัวที่ดำเนินอยู่บนเส้นด้ายกับผลประโยชน์ต่างตอบแทนนี้มีความคุ้มค่าหรือไม่ ยังคงเป็นคำถามที่ไม่มีคำตอบสำเร็จรูปหรือคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงหนึ่งเดียว ทั้งนี้ เนื่องจากเงื่อนไขชีวิตของแต่ละครอบครัวแตกต่างกัน การผลิตซ้ำของภาพ “ความสำเร็จ” ของชีวิตโรงงานในเมืองใหญ่ ได้กลายเป็นวงจรแรงงานที่ตอกย้ำวิถีคนชนบทรุ่นแล้วรุ่นเล่า คนรุ่นเก่าทำงานจนอายุล่วงเลยหรือร่างกายโรยรา บ้างมีเงินเก็บพอนำกลับไปลงหลักปักฐานกับชีวิตแบบเดิม ๆ ที่ดินแดนมาตุภูมิ แต่จำนวนไม่น้อยที่ขอเพียงปลดหนี้สินหรือภาระต่าง ๆ ในชีวิตให้จบสิ้นไปก็พอเห็นได้ว่า แม้คนเหล่านั้นจะเป็นแรงงานหลักของการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม แต่งานในภาคอุตสาหกรรมก็ไม่สามารถสร้างหลักประกันให้กับชีวิตคนย้ายถิ่นหลายครอบครัวได้เสมอไป

สรุป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ภาคอุตสาหกรรมยังคงส่งกลิ่นหอมที่เฝ้าชวนให้ประชากรวัยแรงงานจากทุกมุมของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ได้หลงใหลเข้าไปเติมเต็มความก้าวหน้าของภาคอุตสาหกรรม รวมทั้งภาคบริการอื่น ๆ ที่มีสัดส่วนแรงงานเพิ่มสูงขึ้น ต่างจากสัดส่วนแรงงานภาคเกษตรกรรมที่ลดลงอย่างต่อเนื่องมากกว่า 4 ทศวรรษ (Boonkaew, Suwannachat, & Praneetawatakul, 2017) แต่บางมิติของระบบทางสังคมยังคงรอยการเติมเต็มโอกาสให้แก่ผู้ต้องการทางเลือกของชีวิต เพราะหากมีทางเลือกของชีวิตที่มากขึ้น เขาเหล่านั้นอาจเลือกที่จะทำมาหากินและใช้ชีวิตที่บ้านเกิดเมืองนอน บางคนต้องการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมของครอบครัว บางคนอยาก

ทำงานราชการท้องถิ่น บางคนมีพื้นที่จะเปิดร้านขายของในหมู่บ้าน หรือแม้แต่บางคนอยากทำงานบริษัทหรือโรงงาน ในจังหวัดของตน ซึ่งเดินทางจากบ้านไม่ไกลนัก

หากการพัฒนาประเทศได้มีการถกพิจารณาประเด็นเล็ก ๆ เหล่านี้ มีการเปิดพื้นที่การพัฒนาประเทศ ที่มีใช่เพียงการมุ่งส่งเสริมการเติบโตด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเพื่อให้ก้าวข้ามกับดักรายได้ปานกลาง หรือ middle income trap เป็นหลักเท่านั้น แต่มีการเปิดโอกาสคนรุ่นใหม่ได้มีทางเลือกในการทำมาหากินบนพื้นที่ที่เป็นบ้านเกิด เมืองนอนของตัวเองมากขึ้น โดยการให้คุณค่าและเสริมสร้างพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมอย่างจริงจังและเป็นองค์รวม เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ก้าวข้าม “กับดักรายได้” ของตัวเอง ได้กล้าที่จะคิดออกแบบชีวิตอย่างมีเป้าหมาย ของตัวเอง เขาเหล่านั้นควรได้มองเห็นโอกาสของการสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมของครอบครัวและ/หรือการพัฒนา ท้องถิ่นของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องออกไปแสวงโชคเพื่อเก็บเงินสักก้อนก่อนกลับมาทำเกษตรที่บ้าน รวมทั้งการ สนับสนุนโอกาสทางอาชีพอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น งานในระบบราชการท้องถิ่นที่มีธรรมาภิบาลและให้โอกาสคนอย่างเท่าเทียม และการกระจายการพัฒนาทางเศรษฐกิจย่อยยอให้โอกาสธุรกิจขนาดกลางและเล็กได้เริ่มสร้างสรรค์และเติบโต

ดังนั้น ภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวและ สถาบันการศึกษาต้องร่วมกันรับผิดชอบ เริ่มจากสถาบันครอบครัวต้องมีการเตรียมคนรุ่นใหม่ให้ตระหนักรู้ในตน เพื่อได้ออกแบบวางแผนเป้าหมายชีวิตในแบบฉบับที่ตนเองเลือก ได้ออกแบบเส้นทางการไปสู่เป้าหมายอย่างมี ทิศทาง รวมทั้งเรียนรู้การกำกับตนเองอย่างมีความรับผิดชอบ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศที่ยั่งยืน และสถาบันการศึกษาควรมีการเปิดรายวิชาที่มีเนื้อหาในการเตรียมคนเข้าสู่ตลาดแรงงานในภาคอุตสาหกรรม รวมถึงมีกิจกรรมทั้งในและนอกหลักสูตรให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้คุณค่าของชุมชนที่ตนเองอยู่ นอกจากนี้ ควรได้มีการเตรียมความพร้อมในการรองรับแนวทางการพัฒนาดังกล่าวด้วย ทั้งการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และแนะนำแนวทางการศึกษาต่อหรือการพัฒนาตนเองให้สอดคล้องกับแผนชีวิต เช่น หากเยาวชนมีความฝันอยากไป ทำงานโรงงาน เขาเหล่านั้นต้องเข้าใจว่าลักษณะงานโรงงานเป็นอย่างไร เขาต้องเรียนอะไรเพื่อให้ได้งานและเงิน ที่ต้องการ รวมทั้งให้การส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจังในทางปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเตรียมความพร้อมของ บุคลากรรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพแล้ว ภาคอุตสาหกรรมก็จะได้แรงงานที่มีคุณสมบัติและทักษะที่เหมาะสมกับความก้าวหน้า ของเทคโนโลยีอุตสาหกรรม และวงจรแบบแผนชีวิตการย้ายถิ่นของคนภาคเกษตรกรรมเข้าสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรม แบบเดิมที่ปฏิบัติตาม ๆ กันไปจากรุ่นสู่รุ่นนั้น จะได้กลายเป็นการย้ายถิ่นของภาคแรงงานที่ตอบสนองเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศได้ตรงจุดและบรรลุเป้าประสงค์ในการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริงมากยิ่งขึ้น

คำขอบคุณ

โครงการวิจัยขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่ยินดีบอกเล่าเรื่องราวชีวิตครอบครัว อันนำไปสู่คุณูปการเชิงวิชาการ และเป็นข้อมูลสำคัญในการวางแผนพัฒนาประชากรทุกช่วงวัยของประเทศต่อไป ทั้งนี้ งานวิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย และนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2563 และได้รับความกรุณาจาก ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ สำหรับข้อเสนอแนะอันเป็นคุณูปการยิ่งตลอดระยะเวลาดำเนินโครงการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- Amare, M., Hohfeld, L., Jitsuchon, S., & Waibel, H. (2012). *Rural-urban migration and employment quality: A case study from Thailand* (research report). Philippines: Asian Development Bank.
- Boonkaew, T., Suwannachat, W., & Praneetawatakul, S. (2017). The effects of economic transformation on total factor productivity in Thailand. *A Proceedings of The 14th National Kasetsart University Kamphaeng Saen Conference* (pp.1565-1573). Nakhon Prathom: Kasetsart University. (in Thai)
- Chalamwong, Y. (2015). *AEC and agricultural workers*. Retrieved 22 September 2020, from <https://tdri.or.th/2015/04/aec-and-agricultural-workers/> (in Thai)
- Chamrathirong, A. (2007). Research on internal migration in Thailand: The state of knowledge. *Journal of Population and Social Studies*, 16(1), 1-20.
- Chirirang, P. (2016). Guidelines for improving industrial workers' quality of life: A case study of Banglamung District, Chonburi Province. *Dhonburi Rajabhat University Journal*, 10(1), 96-109. (in Thai)
- Filmer, D., & Pritchett, L.H. (2001). Estimating wealth effects without expenditure data-or tears: An application to educational enrollments in states of India. *Demography*, 38(1), 115-132.
- Jampaklay, A. Vapattanawong, P., Tangchonlatip, K., Richter, K., Ponpai, N., & Hayeeteh, C. (2012). *Children Living apart from Parents due to Internal Migration (CLAIM)*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Khlungkorn, J. (2018). The satisfaction of people in the industrial estate area. A case of map Ta Phut Industrial Estate. *Journal of Nakhonratchasima College*, 12(1), 245-257. (in Thai)
- Kimlengchiu, K., & Srisilaruk, R. (2022). Strategic human resource management in the new normal of the manufacturing industrial enterprises in the Chonburi Industrial Estate. *RMUTSB Academic Journal (Humanities and Social Sciences)*, 7(2), 225-248. (in Thai)
- Naksin, S. (2016). *The impacts of Rayong Eastern Seaboard industrial estate on Pluak Daeng sub-district community* (Master's thesis). Burapha University, Chonburi. (in Thai)
- National Statistical Office. (2019). *The 2018 migration survey*. Bangkok: National Statistical Office.
- Peek, C., Imaem, W., & Tangtanarat, R. (2015). *The state of Thailand's population 2015: Features of Thai families in the era of low fertility and longevity* (research report). Bangkok: the United Nations Population Fund Thailand and the Office of the National Economic and Social Development Board. (in Thai)
- Phasuk, S. (2015). *Behavior of labor migration in Thailand: Can migration explain the wage gap between the agricultural and the non-agricultural sectors: Final report* (research report). Bangkok: Thailand Research Fund. (in Thai)
- Pholphirul, P. (2012). Labour migration and the economic sustainability in Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 31(3), 59-83.
- Piotrowski, M., & Tong, Y. (2010). Economie and non-economic determinants of return migration: Evidence from rural Thailand. *Population (English Edition)*, 65(2), 333-348.

- Pratumphithak, S. (2018). The impact on the community caused by the MIE project developed coastal areas of the eastern region: the case of Map Ta Phut Municipality in Muang Rayong. *Pathumthani University Academic Journal*, 10(2), 82-89. (in Thai)
- Ratniyom, A. (2017). Migration on the path of Thailand industrial development. *Economics and Public Policy Journal*, 8(16), 67-83. (in Thai)
- Samutachak, B., Khamswan, K., & Nitnara, P. (2019). *Vulnerable family: When societal changes harm Thai families and leave many behind*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (in Thai)
- Social Security Office. (2022). *Number and rate of employees per 1,000 being in danger*. Retrieved 7 September 2023, from https://www.sso.go.th/wpr/main/privilege/ข้อมูลสถิติกองทุนเงินทดแทน_sub_category_list-label_1_169_744 (in Thai)
- Vapattanawong, P. (2008). Consistency between socioeconomic status indices constructed by principal component analysis and DiHOPIT model. *NIDA Development Journal*, 48(3), 125-140. (in Thai)
- World Economic Forum. (2017). *Migration and Its impact on cities*. Retrieved 20 October 2020, from https://www3.weforum.org/docs/Migration_Impact_Cities_report_2017_HR.pdf
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An introduction statistics* (2nd ed.). New York: Harper & Row.